

DOĞU KARADENİZ'DE ÂYÂNLIK : TİREBOLULU KETHUDAZÂDE MEHMED EMİN AĞA

FERİDUN M. EMECEN

Osmanlı sosyal tarihinin en dikkat çekici dönemini, XVIII. yüzyılda taşradaki mahalli güçlerin yükselişi oluşturur. Bilindiği gibi söz konusu döneme bazı araştırmacılarca “Âyânlar Çağı” dahi denilmiş ve bu ad genel mahiyetteki kitaplara da yansımış ve tarihçi kesim arasında umumi bir kabul görmüştür¹. İmparatorluğun gerek Anadolu ve gerekse Rumeli yakasında ortaya çıkan ve gittikçe güçlenip hükümet merkezine ve onun taşradaki temsilcilerine karşı bir bakıma denge unsuru haline gelen âyân hakkında, zamanımızdaki değişmelerin ve yeni fikrî akımların etkisiyle farklı izahların yapıldığı; merkezî karakterli, koyu devletçi anlayışla bu zümreleri “mütegallibe” kategorisinde vasıflandırma temelinde ele alınan konunun, zamanla değişik yönlerden yapılan çalışmalar ve bilhassa daha serbest bir tarihçilik anlayışının da tesiriyle giderek farklı bir çerçevede takdim edilmeye başlandığı dikkati çekmektedir. Her ne şekilde olursa olsun “âyânlık, eşkıyalık, mütegallibe” üçgeninin birbirinden çok ince çizgilerle ayrılan yanlarını ortaya koyabilmek, ayrıca bu zümrelerin ortaya çıkış sebeplerini layıkıyla anlayabilmek, derinliğine yapılacak araştırmaların rehberliğine muhtaçtır². Esasen büyük âyân âilelerini temel alan ve buna göre meseleyi va’z eden incelemelerin genelleştirilmeye çalışılan sonuçlarının sağlıklı olabilmesi için dar bölgeli çalışmaların artması gerektiğini belirtmek hatalı olmasa gerekir.

Bilindiği üzere söz konusu zümreler üzerinde yapılan araştırmalarda, başlıca tartışma noktasını, bunların ne zaman, nasıl ve hangi şartlar altında

¹ *Economic and Social History of the Ottoman Empire*, adlı kitabın B.MacGowan tarafından kaleme alınan III. bölümü bu başlığı taşımaktadır (Cambridge 1994, s.637-750). Bununla birlikte bu tabirin kullanılışı yeni değildir. Mesela bk.Midhat Kemal, *Ayanlar Devrinde Bolu*, Bolu 1334.

² Ayanlık ile ilgili olarak yapılan artık klasikleşmiş sayılabilecek incelemelerde bu gibi vasıflandırmaları bulmak mümkündür. Mesela bk.İ.H.Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail ve Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, İstanbul 1942; Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Ankara 1977; Y.Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, Tokyo 1976; a.mlf, *Tarihte Ayanlar: Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara 1997.

ortaya çıktığı³, bunda hangi sebeplerin âmil olduğu soruları teşkil eder. Osmanlı ictimai yapısının bu son derece ilginç gelişmesinin ardında yatan sebepler üzerinde durulurken, imparatorluğun sıkı merkezî idaresinin bünyesi içinde nasıl olup da XVII. yüzyıldan itibaren özellikle taşrada sivil güçlerin yükselip devlet idaresinde giderek, mahallî de olsa, bir denge unsuru haline geldiği suali bu çerçevede cevabı aranan başlıca ana mesele olmuştur. Âyânlık tarihi hakkında kaleme alınan yazılarda bu mesele ile ilgili iki ana fikir kümesi oluşmuştur. Bunlardan ilki, değişen dünya ekonomisinin de geniş ölçüde tesiriyle toprak sahipliği, büyük çiftliklerin ortaya çıkışı tezi etrafında geliştirilirken, diğeri devletin mali yapısındaki anlayış değişikliğinin tabii bir sonucu olan iltizam sistemi etrafında temerküz etmiş; özellikle bu sonuncu-

³ Bu gibi zümrelerin zuhuru hakkında kat'i bir tarih arayışı içinde olan araştırmacılar da vardır (Tarih tartışması için bk.Y.Özkaya, *Aynı Eser*, s. 15-21). Halbuki böylesine bir kesin tarih aramak boşuna bir çabadır. Bunun Osmanlı sosyal tarihinin gelişim süreci içerisinde ele almak tabii daha mantıklı bir yaklaşım olacaktır. Ayrıca bunun bir "müesses" olarak vasıflandırılmasını da anlamak güçtür. Eğer müesses kavramıyla devletin karşısındaki onu kontrol eden sivil güçlere resmi bir nitelik verilmesi kastediliyorsa, o zaman bu tabir yerli yerine pek oturmaz. Zira bu sosyal gelişmenin kendi iç teşkilatıyla mahiyetinin çerçevesinin kat'i sınırlarıyla çizilmesi, yetkilerin değişmez niteliği tesbit edilemediğine göre, bunun için böyle bir kavramı öne sürmek oldukça erkendir. Tarih tartışmalarına ve bu zümrelerin mahiyetlerine dair ilginç bir kayıd, bu söylenenleri yine de belirli bir temele oturtmamakla birlikte, dikkat çekici görünmektedir. 1696-98 yıllarına ait bir maliye ahkam defteri kaydında, devlet merkezinin resmi olarak "âyân-ı vilâyeti" mali konularda muhatap aldığı görülmektedir. Burada Haleb,Şam,Adana, Anteb,Tokad taraflarındaki vilâyet âyânının durumunun istişare olunduğu, "her memlekette âyândan dindar, müstakim ve mütemevvil bir adem, mutlak feragatlar ve düşen mahlûlâtı zabt ve rabt ve nezaret edüp..." ibaresiyle bu duruma işaret edildiği dikkati çekmektedir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi = BA, Maliye Defterleri =MAD, nr.3423, s.593). 1683'den sonraki bozgun yıllarının getirdiği büyük mali ve sosyal sarsıntının izlerinin izalesi için bu yıllarda alınan reformist tedbirler cümlesinden değerlendirilebilecek olan bu karar, sivil ve fakat zengin zümrelerin, hatta resmi görevli olup mahalli bir kuvvet haline gelmiş olanlar dahil, güç kazanmalarında devletin teşviğinin ilginç bir örneğidir. Mamafih daha önce de vilâyet âyânının reaya ile alakalı, yahud kendi buldukları bölgeyle ilgili birtakım mali ve sosyal işlerde muhatap alındığı malumdur (Bunların kimler olduğu hakkında bk.Ö.Ergenç, "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve Ayan Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları*, III, 1982, s.105-118). Dolayısıyla burada bu defa bu gibi kimselerin doğrudan doğruya devlet gelirlerini yüklenmeleri, mal tahsilatıyla görevlendirilmeleri keyfiyeti, XVIII. yüzyılda âyân denilen zümrelerin ekonomik ve giderek siyasi güç kazanmalarında devletin müessir rolünü bir kere daha göz önüne serse gerektir. Bu teşviğin zamanımızdaki benzeri yansımalarını tedai ettirmesi, tarihi hadisenin kendi gelişmesine değil, tamamen okuyucuya aittir. Öte yandan böyle bir anlayışa yaklaşuran mucbir sebepler meyanında, bu anlayışın temellendirilmesinde, XVII. yüzyıldan itibaren sıklıkla görülen ıslahat layihelerindeki tasnif ve görüşlerin etkisi ayrıca araştırma konusudur (Şimdilik bk.F.Emecen, "Osmanlılar'da Devlet, Toplum ve Mahkeme", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüb'te Sosyal Yaşam*, İstanbul 1998, s.73-81) .

sunda devletin desteğiyle güçlendirilen sivil müteşebbisleri çağrışuran mütalaalara da meyl edilmiştir. Nihayet son yayımlanan bir araştırmada her iki görüşü telif eden bir izahata yer verilerek, üzerinde çok durulan meşhur bir âyân âilesinin tarihi incelenip, dikkat çekici bir yaklaşım ortaya konmuştur⁴. Öte yandan âyânlık ile bağdaştırılmak istenen büyük çiftliklerin doğuşu konusunda teorik genellemelerin dışında (çevreleşme, periferi, ikinci serflik vb), Osmanlı tarihçi ve ıslahat yazarlarının malum görüşlerinin bunlara etkisi iyi anlaşılmalıdır. Ayânlıkla bağlantılı olarak çiftliklerin doğuşu hususundaki tartışmalarda tımar rejiminin giderek çöküşüyle reaya çiftliklerinin ele geçirilmesi keyfiyeti yanında boş toprak (mevat arazi) konusu üzerinde durulmuş, has kapsamı içerisindeki arazinin kiracılarının rolü ön plana çıkarılmıştı⁵. Bütün bunların dışında dikkatten kaçan bir başkası, hususiyle Batı Anadolu bölgesine ve diğer bazı yerlere has olmak dolayısıyla genelleştirilemeyecek olan piyade ve müsellemler çiftliklerinin, XVI.yüzyıl sonlarında tımar toprağı haline dönüştürülmesiyle birlikte söz konusu çiftliklerin maldar, zengin kimselere verilmesi, yani "mensuh çiftlikler" konusudur⁶. Burada yeni bir açılım ve yönelime yol açacak nitelikte olan bu mevzuyu daha geniş bir çalışmaya bırakarak, farklı bir sosyal ve ekonomik temele sahip tabiatın zorladığı hayat tarzlarının hakim olduğu bir bölgeye dikkat çekmek istemekteyiz. Zira bütün bu yukarıda özetlenen görüşler imparatorluğun gözden ırak, farklı bölgelerindeki irili-ufaklı birçok âyân âilesinin zuhurunu ve bunların

⁴ Y.Nagata'nın bu son çalışmasında, F.Braudel (*Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, trc.M.A.Kılıçbay, İstanbul 1990, II, 47-51), H.İnalcık ("The Emergence of Big Farms, Çiftlik: State, Landlords and Tenants", *Collection Turcica*, III, Paris 1983, 105-106; Türkçe trc. *Osmanlıda Toprak Mülkiyeti ve Tarım*, İstanbul 1998,s.17-35), G.Vinstein'in ("Ayan de la region d'İzmir et commerce du Levant", *Etudes Balkaniques*, XII /3,1976, 71-83) görüşlerinin mahiyeti üzerinde durulmuş ve kritiğı de yapılmıştır (*Tarihte Ayanlar*, s.1-5). Keza tarım ölçeğinin önemi üzerinde bir dizi makaleyi muhtevi derleme, konu hakkında fikrî temellendirmelere esas olmuştur (*Osmanlıda Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed.Ç.Keyder- F.Tabak, İstanbul 1998).

⁵ H.İnalcık, "Çiftliklerin Doğuşu. Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", *Osmanlıda Toprak Mülkiyeti*, s.17-35; Veinstein, "Çiftlik Tartışması Üzerine", *Aynı Eser*, s.36-56.

⁶ Piyade ve müsellemler çiftlikleri normal reaya çiftliklerinden daha büyük ölçekliydi. Veinstein'in reaya çiftliklerinin küçüklüğünden bahsederek bunların büyük çiftlikler haline dönüşmesinin zor olacağı yolundaki haklı tereddütleri, piyade ve müsellemler çiftliklerinin durumu göz önüne alındığında nisbeten zail olabilmektedir. Nitekim piyade-müsellemler kendilerine tahsis olunmuş topraklar üzerinde reaya statüsü kazanırken , çiftlikleri birleştirilip zeamet olarak dağıtılmıştı. Mensuh çiftlikler sadece Manisa kazasında 100 kadar olup toplam dönüm miktarı 16.438 idi. İlginç olan husus Karaosmanoğulları'nın köyünün (Yaya) de bir piyade-müsellemler köyü olmasıdır (Bk. F.M.Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 142-154).

tipolojik mahiyetini ayrıntılar muvacehesinde, yeteri kadar ortaya koymaktan vâreste gibi gözükmemektedir.

Bu cümleden olarak Doğu Karadeniz bölgesi âyânı, hakkında çok az ciddi çalışma yapılmış olması⁷ dolayısıyla incelemeye sezâ bâkir bir sahayı oluşturmaktadır. Bunlar içerisinde de ahfadı zamanımıza kadar uzanan ve mütevazı bir sahil kasabasının yakın tarihinde mühim roller oynamış olan küçük bir âyân âilesi özel olarak seçilmiş, buna benzer diğer zümreler için bir model teşkil edip etmeyeceği meselesi tartışmaya açılmak istenmiştir.

Burada inceleme konusu olarak üzerinde durulacak olan Kethudazâde âilesinin ortaya çıkışı her şeyden önce bölgede XVIII. yüzyılda başgösteren sosyal ve ekonomik hareketlenmeler ile yakından ilgili görülmektedir. Hususiyile asrın sonlarına doğru Tuzcuoğulları'nın Rize bölgesinden başlayarak güçlerini yaymaları, diğer küçük âyân âileleri için dikkat çekici gelişmelerin mebde'inin oluşturmuştur denilebilir. Hatta XIX. yüzyılın ilk otuzlu yıllarında bu olaylar dolayısıyla bölge âyânının ilk defa bir birlik teşkil ettikleri ve irili ufaklı zümrelerin kendi güçlerinin sınırlarını anlama imkânını buldukları da söylenebilir. Daha XVIII. yüzyılın son çeyreğinde devletin muhatab aldığı âyân içinde, Giresun'dan Rize'ye kadar uzanan kesimde, yaklaşık 26 âilenin adları yer almaktadır. Bunlardan en tanınmışları ve ahfadı bugüne kadar gelenleri arasında Kuğuoğulları, Tuzcuoğulları, Hacısalihioğulları, Sakaoğulları, Abanozoğulları, Ekşioğulları, Eyüboğulları, Kalcıoğulları, Sarıalioğulları, Şadioğulları sayılabilir⁸. Hemen sonra XIX. yüzyılın başlarında Tuzcuoğulları'nın yükselmesi, güçlerini Orta Karadeniz'e çeviren Canikli âilesinin⁹ Doğu Karadeniz'den çekilmesinin ardından başladı ve bunlar diğer küçük âileler üzerinde otorite kurmayı başardılar.

⁷ Bölge âyânı arasında özellikle Tuzcuoğulları hakkında müstakil bir-iki çalışma yapılmıştı (bk.M.Aktepe, "Tuzcuoğulları İsyanı", *Tarih Dergisi*, III/5-6, 1953, 21-52; A.Bryer, "The Last Laz Risings and Downfall of the Pontic Derebays 1812-1840", *Bedi Kartlisa*, XXVI, 1969, 191-210). Ayrıca bölge tarihi ile ilgili kitaplarda da ilgili yerlerde bilgilere rastlanmakla birlikte (bk. Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, İstanbul 1294, 233 vd.; H.Umur, *Of Tarihine Ek*, İstanbul 1956, s.68-71; Lermioğlu, *Akçaabad Tarihi*, İstanbul 1949, tür.yer; M.Bilgin, "Sürmene Tarihi", *Sürmene*, İstanbul 1990, s.281- 316; F.Sümer, *Tirebolu Tarihi*", İstanbul 1992, s.99-121) bunların henüz yeterli seviyede olduğunu söylemek zordur.

⁸ 1789'da başlayan harb sebebiyle Kafkasya tarafına asker göndermesi talep edilen Doğu Karadeniz ayanının listesi H.Umur tarafından verilmiştir (*Of Tarihine ek*, s.65-66; F.Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s.104-105)

⁹ Bk.Y.Özkaya, "Canikli Ali Paşa", *Bellekten*, XXXVI/144 (1972), 483-525; Ö.Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Âilesi" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, VII, 151-154.

1723'te başlayıp aralıklarla 1749'a kadar süren Osmanlı - İran savaşının sefer güzergahının Doğu Karadeniz sahillerini takip etmesi, mühimmat ve asker naklinin bu kıyılarıdaki limanlar kullanılarak gerçekleştirilmesi, ayrıca bölgeden sürekli asker talepleri, Viyana bozgunundan bu yana bu seferlere yerli kulu olarak katılmış olmakla kazanmış buldukları resmi ve askeri sıfatlara da müsteniden zaten giderek güçlenmekte olan yarı feodal zümrelerin durumunu kuvvetlendirdiği gibi kıyı hattını oldukça hareketlendirmiştir. Bütün bu hadiseler sırasında Giresun bölgesinde Kelalioğulları, resmi belgelere göre, şekavet ile ortaya çıkmış; daha 1750'li yıllarda Gümüşhane-Esbiye madeni ile irtibatlı bulunan Tirebolu voyvodalığını ele geçiren İbrahim Ağa etrafına topladığı Sakaoğlu, Çilesizoğlu, Çamur Ali, Türüdüoğlu gibi kişiler yanında bulunduğu halde 600 kişilik Çepni askeriyle Giresun bölgesine tamamıyla hakim olmuştu¹⁰. Dolayısıyla Tirebolu'yu da içine alan kesimde böylesine bir gücün ortaya çıkışı, muayyen bir alt yapının varlığını düşündürmektedir. Gerek XVII. yüzyıl Osmanlı-İran savaşları gerekse 1768 savaşıyla top dökümü için bakıra olan ihtiyaç, XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren Tirebolu'ya, Gümüşhane ve Esbiye gümüş, altın ve bakır madenlerinin¹¹ dışarıya açılan ihracat iskelesi özelliği kazandırmış; Harşıt vadisini izleyen tarihi yol bu ihracatta müsait bir güzergahı teşkil etmiş; hatta bu yüzden Tirebolu zaman zaman idarî bakımdan Trabzon'dan ayrılıp Şebinkarahisar'a , Gümüşhane'ye bağlanmıştı. Dolayısıyla Tirebolu voyvodalığı ve bölgedeki madenlerin eminliği birlikte tevcih edilmeye başlanmıştı. Kelalioğlu'nun nüfuzu hem bu eminliğe, hem de daha Osmanlı öncesinde bölgeye kesif bir şekilde yerleşmiş olan Türkmen-Çepni boylarının insan gücüne dayanmaktaydı. Nitekim Osmanlı hakimiyeti altına girdikten sonra da Çepni beyleri timar ve toprak sahibi olarak varlıklarını eskisi gibi sürdürdüler. Bunların bir bölümü de kalelerde muhafız olarak istihdam edildiler ve zamanla taşradaki yeniçeri zümreleri içerisine dahil oldular. Ayrıca Doğu Karadeniz'in kendi-

¹⁰ BA, A.DVN, nr.811. Burada adı geçenlerin ahfadının bugün de varlıklarını sürdürdüklerini hatırlatalım.

¹¹ Bu madenlere özellikle XVIII. yüzyılda büyük bir önem verildi ve işletilmesi için yeni bir organizasyona gidildi. Dolayısıyla söz konusu madenlerin bölgenin sosyal tarihinde de önemli bir rolü olduğunu belirtmeliyiz. Özellikle bölgede gayri müslim nüfusun terakümünde bu maden ocaklarının önemli bir yeri vardır. Nitekim XVIII. yüzyılda canlanan Anadolu madenciligi döneminde, 1748'de Gümüşhane, Esbiye, Lahnas, İsrail, Karaerik, Kızılkaya kesiminde, yani Gümüşhane'den Esbiye'ye kadar olan kesimdeki madenlerden elde edilen altın 22.5 kg idi. 1750'de Esbiye'de 237 iş gününde 1.186.5 dirhem altın, 26.745 dirhem de gümüş çıkarılmıştı (H.Sahillioğlu, "Altın", DİA, II,535)

sine has ekonomik şartları, diğer bölgelerden çok farklı bir şekilde kökleri eski Çepni feodalitesine bağlı sivil güçlerin de zuhuruna yol açmıştır. Yukarıda da temas edildiği üzere XVII. asrın sonlarındaki biteviye savaşlar dolayısıyla asker talebi, bunlar arasında muharebelere katılanların sonradan kendilerini yeniçeri, sipahi sayıp bu unvanlarla buldukları mahallerde nüfuz tesis etmeye çalışmaları, çoğu defa bunu başlarına adam toplayıp zor kullanarak yapmaları ve zamanla kendilerini devlete de kabul ettirmeleriyle sonuçlanmıştır¹². Bu tarihî temele dayalı güç, önlerine açılan devlet destekli maddî imkânlarla giderek daha da artmış olmalıdır. Böylece bölgede sivrilmiş büyük âilelerin bu eski Çepni beyleri olma ihtimali oldukça kuvvetlidir. Kelalioğlu âilesi buna güzel bir örnektir. Söz konusu âile XIX. yüzyılın ilk yarısında karşısında yeni bir sivil güç bulmakta gecikmedi. Bunlar Kethudazâde veya Kâhyaoğulları olarak tanınan bir âyân âilesiydi.

Âile hakkında ilk resmi kayıtlar, XVIII. yüzyıl sonlarına kadar inmektedir. 1793 Aralık ayına ait bir kayıta, Gümüşhane'ye bağlı olup yedi madeni bulunan Tirebolu kazasında karışıklıklara yol açan Kethüdaoğlu adlı şakinin "tertib-i ceza" olduğu, ancak daha sonra Kürtün-i bâlâ (Yukarı Kürtün) ahalisinden Küpeli Süleyman ve Ali'nin katledilen Kethüdaoğlu'nun kardeşi Halil'i de yanlarına alıp yeni bir karışıklık çıkardıkları belirtilmektedir. Bir başka kayıt ise Tirebolu'ya ait şer'iyye sicilinde mevcut olup âileden Kethüdaoğlu Halil ve Numan Ağalar'ın Tirebolu'da mirî mal bakayası ile ilgili tahhüdlerini belirtmekte ve Şevval 1219 (Ocak1805) tarihini taşımaktadır. Aile bugün de kendilerini Mısır'dan gelip buralara yerleşmiş olan bu Mısırlı Kethudazâde İbrahim Ağa'nın oğlu Halil'e dayandırır. Bunlar yirmi yedi köyün vergi hasılatını toplamışlar ve bu meblağ 14.250 kuruş olarak tesbit edilmişti¹³. Dolayısıyla âilenin XVIII. yüzyılın sonlarında varlıklı bir du-

¹² Bu konuda Ş.Şevket, ortaya çıkan zümrelerin şakavetle sivildiğini beyanla kendisine göre ilginç hükümlerde bulunduğu gibi yeri geldikçe bu ailelere mensub olan ve onun döneminde ber hayat bulunan şahısların şehir meclislerinde hâlâ müessir roller oynadıklarından da yakınır (*Trabzon Tarihi*, s.166-170).

¹³ "Trabzon vâlisi vezir Osman Paşa'ya hüküm ki; sen ki vezîr-i müşârün-ileyhsin bu def'a tarafından Deraliyyeme vârid olan Gümüşhane kadısının bir kut'a i'lâmı mazmûnunda Gümüşhane mülhakatından yedi aded ma'den-i humâyûn olan Tirebolu kazâsını ihtilâle veren Kethüdaoğlu nâm şaki bundan akdem tertib-i cezâ olunup ma'den-i humâyûn bir mikdar âsûde olmuş iken bu esnâda Kürtün-i bâlâ sâkinlerinden Küpeli Süleyman ve karındaşı Ali nâm derebeyleri maktûl-i merkumun karındaşı Halil nâm kimesneyi istihâb ile yine Tirebolu kazâsını ihtilâle mübâderet ve ma'den-i humâyûnda kömürçüleri ve baltacı amelesine mûmâna'at ve zimmetinde katı küllî mâl-ı mirî ve 1200 guruş mâl-ı cizye olup"... (BA, Mühimme, nr. 200, s. 47/164); Tirebolu Şer'iyye Sicilleri =TŞS, nr.1805, s 97.

rumda oldukları ve vergi toplayıcılığı ile resmi bir hüviyet kazandıkları, bu yüzden muhtemelen rakipleriyle çatışma içine girdikleri ve Gümüşhane madenine bağlı madenci köylerde çıkan karışıklıklar yüzünden belgede adı zikredilmeyen Kethudaoğlu'nun bertaraf edildiği, bu zatın ise sicil kaydında rastlanan Numan Ağa olup olmadığının belli olmadığı, ancak Halil Ağa'nın ailenin reisi durumuna geldiği anlaşılmaktadır. Aynı dönemlerde Tirebolu bölgesini Gümüşhane'ye kadar nüfuzu altında bulunduran Kelalioğulları, muhtemelen Trabzon valileri ile olan anlaşmazlıklar sebebiyle devlet tarafından takibata uğramış olduklarından geri plana itilmiş durumdaydılar. Fakat yine de bölgede baskı ve tesirleri sürüyordu. Nitekim Kelalioğlu Süleyman Ağa Receb 1215'te (Kasım 1800) devlet tarafından affedilmişti¹⁴; dolayısıyla Kelalioğulları ile Kethudaoğulları arasındaki ilk çekişme muhtemelen 1800-1805 yılları arasında oldu. 1221'de (1806) Kelalioğlu ailesinden Abdi Ağa, Tirebolu voyvodalığını eline geçirince¹⁵, Kethudaoğulları için sıkıntılı dönemler başladı. Nitekim Kethudazâde Mustafa Ağa, Terme taraflarında ortaya çıkan Süleyman'ı (muhtemelen Canikli ailesinden) tedible görevlendirilmişken, Abdi Ağa'nın voyvodalığı dolayısıyla bunlara iltihak etmiş, bunun üzerine Erzurum ve Trabzon beylerbeyliği divanından çıkan bir buyrulduyla, Kethudaoğulları'nın Tirebolu'ya dönmeleri yasaklanmış ve dönmeleri halinde derhal kendilerine karşı konacağı, bunların ve mensuplarının derhal yakalanmaları gerektiği, ailenin Tirebolu'daki bütün mallarına el konulması kararı alınmıştır¹⁶. Muhtemelen bu yıllara ait olan tarihsiz bir raporda, Gümüşhane maden eminliği uhdesine verilen Mehmed Emin Ağa mukataa bölgesinde bulunan Tonya'dan Hacı Salihoğlu, Tirebolu' dan Kethudazâdeler'in Giresun dizdarı Ali Ağa'ya dayanarak bölgelerinde zulümlerini artırdıklarını, mukataa malını zarara uğrattıklarını, madenlerin iptaline sebep olduklarını, Kethudazâdeler'in kendisinden Tirebolu kazasının voyvodalığını istediklerini ve bütün bunların tard edilmesi gerektiğini bildirmişti¹⁷. Buradaki ifadeler, Tirebolu yöresinde Kethudazâdeler'in güçlerini iyice artırdıklarını ortaya koymaktadır. Kethudazâdeler'in Tirebolu'dan uzaklaştırılmalarında gerek bu rapor gerekse o sıralarda Tirebolu voyvodası olan muhtemelen Kelalioğulları'ndan Süleyman Ağa'nın ve dolayısıyla bu ailenin diğer önemli ferdi Kelalioğlu Abdi'nin önemli bir rolü olmuştur.

¹⁴ BA, Mühimme-i Mektume, nr.3, s.135/436.

¹⁵ TŞS,nr.1805, 19 a .

¹⁶ TŞS, nr. 1805, s. 144.

¹⁷ BA,Cevdet-Dahiliye, nr.23600.

Böylece iki aile arasındaki gerginlik, Tirebolu voyvodalığını ele geçirme mücadelesi şeklinde tam anlamıyla ortaya çıkmıştı. Kelalioğulları 1823'e kadar voyvodalığı ellerinde bulundurdular; ancak bu âileden Ali Ağa'nın aynı yıl vefatıyla birlikte¹⁸, muhtemelen bu döneme kadar Giresun-Ordu-Samsun bölgesine kadar dağılmış olan Kethudaogullarından Halil Ağa'nın büyük oğlu Mehmed Emin Ağa bölgedeki siyasi ve sosyal karışıklık ortamından istifade ederek yeniden Gümüşhane-Tirebolu kesiminde nüfuz ve güç kazanmaya başladı. Bunun nasıl olduğu ve Kelalioğulları'nın niçin geri planda

¹⁸ 1805-1820 yılları arasında Tirebolu, bölgede çıkan karışıklıklardan oldukça etkilenmiş, bilhassa Tuzcuoğulları meselesi dolayısıyla yerli aileler arasında da onların taraftarı olma veya onlara karşı mücadele eden Trabzon valileri yanında bulunma gibi muhalefet ve karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Kelalioğulları'nın affedilmeleri sırasında, 1220/1806 tarihli olup Erzurum valisi Yusuf Ziya Paşa tarafından merkeze gönderilmiş olan bir tahriratta, Canikliler'e karşı bütün Trabzon ağalarının birleşip kendi yanında yer aldıkları, devlete bağlı ağaların Tirebolu'yu ele geçirdikleri ve buradaki Laçinoğlu'nun kuşatma altına alındığı belirtilmekte idi. Kelalioğlu'nun Yusuf Ziya Paşa yanında bulunduğu ve Laçinoğulları'nın uzaklaştırılmaları akabinde Tirebolu'ya yeniden hakim oldukları anlaşılmaktadır. Bu defa 1223/1809'da Tirebolu voyvodası olarak Abdi Ağa değil, Kelalioğlu Ali Ağa'nın adına rastlanmaktadır. Fakat kendisinin başına buyruk hareket ettiği, vergileri zamanında göndermediği gerekçesiyle takibata uğradığı belirtilmektedir. Gerçekte ise onun Tuzcuoğulları ile müşterek hareket etmesi Trabzon valisinin onun aleyhinde faaliyetine yol açmış olmalıdır. Nitekim Ordu mütesellimi Salih Ağa, askerleriyle onun üzerine yürüdü. Yanında Giresun âyanından Dizdaroğlu Ali ile Laçinoğlu Mustafa Ağa da bulunuyordu. Bunlar Tirebolu yakınlarında Armelik geçidi (belgede Ahbar-Melik diye geçmektedir) civarında 3 Zilkade 1223 /21 Aralık 1808'de Kelalioğlu Ali'nin kuvvetlerini bozguna uğrattılar. Ali Ağa Tirebolu'ya, oradan da üç gün sonra bir kancabaşa binerek Tuzcuoğlu'nun yanına kaçtı; oradan Erzurum'a gitti ve 1816'ya kadar da orada kaldı (BA, HH, nr.3330; faksimilesi için bk.F.Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s.227). Bundan hemen sonra Tirebolu'da voyvoda olarak Süleyman Ağa adlı biri görülmektedir (Şanizade, I, 305). Bu zatın daha önce de adı geçen Kelalioğlu Süleyman Ağa olma ihtimali büyüktür. Nitekim bundan yaklaşık bir yıl sonra voyvodalığı Kelalioğlu Abdi'nin ele geçirdiği anlaşılıyor. Dolayısıyla ailenin ferdlerinin bir kısmının devlet yanlısı olarak görüldüğü, Tuzcuoğulları ile müşterek hareket edenin sadece Ali Ağa olduğu söylenebilir. 1811'de çıkan veba sadece halk arasında değil hanedan mensublarının bir kısmının da ölümüne yol açtı. Trabzon Valisi olan Hazinedaroğlu Süleyman Paşa'nın gönderdiği bir tahriratta (1231/1816), Erzurum'da bulunan Kelalioğlu Ali Ağa, Tuzcuoğulları'nın Trabzon'u zabt etmeleri hadisesine karışmış, oradan derhal Tirebolu'ya gitmiş; bu arada Laçinoğulları da Giresun'u kuşatmış; bunun üzerine merkezden gönderilen küçük bir filo vasıtasıyla buralar yeniden hükümetin denetimine geçmiştir (BA, HH, nr.22599 : M.Aktepe, "Tuzcuoğulları", s.27-28). Bu hadiseden sonra Kelalioğlu Ali Ağa'nın akabeti hakkında bir bilgi bulunmadığı belirtilmekle (F.Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s.115) birlikte bir sicil kaydından hareketle onun 1236/1821'de halen voyvoda olduğu ve bundan iki sene sonra vefat ettiği anlaşılmaktadır (TŞS,nr.1806, s.69-70: Burada Kelalioğlu Ali'nin kızı Zeliha'nın babasının veraseti ile ilgili müracaatına dair bir kayıt bulunmakta olup, Ali'nin baba adı Süleyman olarak görülmektedir. Bu durumda Erzurum'a kaçıp olaylara karışan Ali Ağa ile 1823'te ölen Süleymanoğlu Ali'nin aynı şahıs olup olmadığı konusunda tereddüt doğmaktadır.)

kaldıkları hakkında herhangi bir resmi kayıt bulunmamakla birlikte, Tuzcuoğulları'nın sebep oldukları büyük karışıklıklar sırasında Kethudazâdeler'in hükümet ve dolayısıyla Trabzon valisi yanında yer almalarının bunda önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Nitekim az sonra 1833'te Emin Ağa Tuzcuoğulları'na karşı girişilen askeri harekate katılacak ve başarılı mücadelelerde bulunacaku.

Resmi kayıtların bu sessizliği, bugüne kadar ulaşan mahalli rivayetlerle bir ölçüde izale edilebilmektedir. Ayrıca bu rivayetler, ailenin menşei hakkında da bazı ipuçları vermektedir. Halen âilenin yaşayan bir ferdi olan Mehdi Cantürk'ten 1991'de derlenen rivayete göre: *Kethudaoğulları Mısır'dan göç ederek Şebinkarahisar yoluyla Yağlıdere'nin Sınır köyüne yerleşmiş, Trabzon valisinin yolu bir gün bu köye düşünce, Kethudazâde Hüseyin Ağa'nın evine konuk olmuş; burada önüne değişik, mahalli olmayan yemekler çıkarılınca, onların nereli olduğunu sormuş, Mısır'dan geldiklerini öğrenince de, nezaketlerine ve asaletlerine hayran olup köyün ağalığını onlara vermiş. Onun büyük oğlu Emin Ağa bir gün gezerken sahile kadar inmiş, burada ilk defa denizi görünce çok şaşırılmış; babasının yanına döndüğünde, kıyıya inmek ve burda yerleşmek istediğini söylemiş ve böylece gelip Tirebolu'da oturmuş, diğer kardeşleri ise Rize, Ardeşen ve Alucra'ya yerleşmiş. Tirebolu'da Emin Ağa nüfuzunu gittikçe artırmış ve bu sebeble Tirebolu voyvodası Kelalioğulları ona düşman olmuşlar. Ancak Trabzon valisi Emin Ağa'yı takdir ettiği için ona bir şey de yapamamış. Daha sonra Of civarında çıkan bir isyanı bastırmakla görevlendirilince Emin Ağa'yı da yanına alıp buraya gitmiş, bu muharebelerde Emin Ağa ve askerleri kahramanlıkları ile ön plana çıkınca, Kelalioğlu'nun düşmanlığı ve hasedi daha da artmış. Emin Ağa ayrıca çıkan bir Ermeni isyanını da bastırmış. Tirebolu'ya döndükten sonra Emin Ağa'nın Bilal adlı oğlunun düğünü olmuş, Emin Ağa oğlunu Kelalioğlu'nun konağına, el öpmeye göndermiş, ancak Kelalioğlu bunu konağında zehirletmiş ve çocuk az sonra ölmüş. Emin Ağa bunun üzerine Kelalioğlu'nun konağını kuşatmış ve onu öldürdükten sonra bütün ailesini yok etme niyetiyle, çoluk çocuğunun saklandığı Harşit vadisindeki tarihi Bedreme kalesine gelip buradakilerin tamamını ortadan kaldırmış. Bu katliamdan yalnız kaleden aşağı atılan ve ağaç dalına takılan bir beşik içindeki kız çocuğu kurtulmuş, onu bulan köylüler büyütüp evlendirmiş. Emin Ağa ise daha sonra Şebinkarahisar'da vefat etmiş.*

Anlaşılabileceği gibi bütünüyle masalımsı motiflerle süslenmiş olan bu rivayetten¹⁹ gerçek hikâyeyi çıkarmak, ancak belgelerin şahitliği sayesinde mümkün olabilmektedir. Ancak burada ilginç olan husus, başka destani motiflerin mesela, denizi ilk defa görmek, ağaç dalına takılan beşik içinde kurtulan çocuk gibi, kullanılmasıdır ve bu da rivayete edebi bir değer vermektedir. Bununla birlikte âilenin kendisini Mısır'a dayandırması (hatta bugün Mısır'da kalan malları için Mısır hükümetine dava açmışlardır) dikkat çekicidir²⁰. Eğer bu menşe hikâyesi doğru ise, âilenin bölgedeki diğer hanedanlara nisbetle önemli bir farklılığı ortaya çıkmış demektir. Bu da onların servet kaynaklarının mahiyetini açık olarak belirler. Bu servet sayesinde gelip yerleştikleri Tirebolu'da güç ve nüfuz kazandıkları, mahalli idareciler vasıtasıyla elde ettikleri vergi toplayıcılığı veya iltizam sayesinde devlet nezdinde itibara sahip oldukları söylenebilir. Burada âilenin Mısır'dan geldiği tezini kabul ile mevzuyu takdim ettiğimizde, karşımıza şöyle bir soru çıkmaktadır. Bunlar niçin bu kadar uzun bir yolu göze alıp tanınmamış pek fazla bilinmeyen bu dağ köyüne gelip yerleştiler? Bunu iktisadi boyutta cevaplamak makul görünmemektedir. Zira Gümüşhane ve Esbiye madenleri için buraya gelmiş olma ihtimalleri pek zayıftır. Kanaatimize göre, bu bölgeyi âile daha öncelerden tanıyordu ve buraya bilinçli olarak gelmişlerdi. Yani âilenin menşe itibarıyla Tirebolu bölgesinden olduğu ve bir ferdinin bir münasebetle, belki de örneklerine sık rastlandığı üzere, yeniçerilik, kuloğlu gibi askeri bir vasıfla Mısır'da bulunup, yerli Kölemen beyleri arasında hizmet gördüğü, hatta kethudalıkta bulunduğu; ancak yine muhtemelen burada cereyan eden hadiseler dolayısıyla kendi ana memleketleri olan Tirebolu'ya döndükleri ileri sürülebilir.

Bu hususta kesin bir neticeye ulaşılamamakla birlikte, âile önceden bir mal varlığına sahiptir ve dolayısıyla yükselişleri, diğer zümrelerden biraz farklı bir şekilde olmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere, bölgedeki âyân, mesela Giresun'a hakim olan Laçinoğulları, Dizdaroğulları, Tonya'da Hacı Salihioğulları, Tirebolu'da Kelalioğulları'nın soyları eski Çepni beylerine kadar inmekte, dolayısıyla bölgede zayıf da olsa belirli bir feodal yapının sürük-

¹⁹ Rivayetin başka bir versiyonu için bk.F.Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s.113

²⁰ Nitekim âile İbrahim Ağa, Abdullah, Prens Mustafa Kethuda, Halil Bey, Abdülhalim gibi kimselerin ahfadından olduklarını; ayrıca Kethudazade İbrahim Ağa oğlu Halil Ağa nisbesine dayandıkları iddiasında olup Mısır hükümeti nezdinde evkaf hüccetleri bulunduğunu ifadeyle dava açmışlardır. Dava devam etmektedir.

liliğini haura getiren akisler müşahede edilebilmektedir. Hatta bir iddiaya göre, Kethudazâdeler de aynı temele dayanmakta idiler²¹. Başka bir ifade ile bunlar köklü âileler olup Osmanlı hakimiyeti kurulduğunda eski mülklerini, timarlarını ellerinde bulunduran ve bu statüleri Osmanlılarca tanınan ve Tahrir kayıtlarında “müsellem” sınıfı²² içinde kabul edilen belirli bir asabi-yete sahip zümrelerdir. Şu halde Kethudaoğullarının bunlar içerisinde sivrililişi nisbeten farklı bir durumu ortaya koyar, ancak devlet nezdinde yükselişleri diğer benzeri süreçler dahilinde gerçekleşmiştir denilebilir.

II.Mahmud'un imparatorluk genelinde merkezi gücü temin maksadıyla taşradaki mahalli güçlere karşı giriştiği hareket sırasında diğer bazı küçük âyan gurupları gibi Kethudazâdeler de varlıklarını sürdürdüler. Emin Ağa bu mücadeleler sırasında devletin yanında yer alarak gücünü artırmayı başardı. Kelalioğlu Ali'nin ölümünden sonra Tirebolu bölgesine Gümüşhane hatına kadar hakim olan ve muhtemelen 1824'te voyvodalığı ele geçiren Emin Ağa, gücünün zirvesinde iken 1833'te Tonya âyanı Hacı Salihioğlu Ali ile birlikte Tuzcuoğlu'na karşı mücadele eden Trabzon valisi Şatıroğlu Osman Paşa'ya yardım etmek üzere Sürmene-Of bölgesine geldi. Burada Tahir Ağa'nın kuvvetlerini dağıttı; ertesine de Tuzcuoğlu Abdülkadir Ağa'yı Sürmene'den uzaklaştırdı. Kazandığı başarılar sebebiyle de aynı yıl yani 1834'te kendisine resmi bir devlet görevlisi kisvesi giydirildi ve Trabzon valisinin talebiyle “kapıcıbaşılık” rütbesini aldı²³. Bu şekilde önce “silahşoranı hassa” ardından “kapıcıbaşılık” ile voyvodalığı, zımninden de âyanlığı resmi rüt-beye dönüştürülmüş ve meşru hale getirilmiş oluyordu.

1839'da Tanzimatın ilanı ile taşra idaresinde açılan yeni devir, başlan-gıçta Emin Ağa'yı pek etkilemedi, aksine gücünü biraz daha artırdı. Tanzi-matın Karadeniz'de uygulanmasında karşılaşılan güçlüklerin başında böl-genin sosyal yapısındaki farklılığın rolü olmuştu²⁴. Ancak Emin Ağa'nın böl-

²¹ Bu iddia için bk. F.Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 114

²² Bunun için bk.F.Emecen, “XV.ve XVI. Asırlarda Giresun Yöresine Dair Bazı Bilgiler” *Eğitim Fakültesi Dergisi*, IV, Samsun 1989, s.157-166. Ayrıca a.mlf, “Giresun”, *DİA*, XIV, 78-84. Ayrıca bk.F.Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s.65; Keza B.Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s.79.

²³ BA, HH, nr. 35680. Diğer olaylarla ilgili olarak bk.HH,nr.22611, 22613 A, D.

²⁴ Tanzimatın uygulanışında karşılaşılan zorluklar için bk. M.Çadircı, “Tanzimatın Kara-deniz Bölgesinde Uygulanması”, I. *Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi, Bildiriler*, Samsun 1988, s.191-198; E.Sarıoğlu, “Giresun ve Tanzimat”, *Giresun Tarihi Sempozyumu, Bildiriler*, İstanbul 1997, s.189-196. Bu son makalede Trabzon'daki uygulamanın 1847-48'den itibaren hayata geçi-rildiği iddia edilmektedir: Fakat verilen örneklerde daha ziyade Giresun ve Görele'ye temas edilmişse de Tirebolu'da durumun ne olduğu açıklanmamıştır.

gede tek söz sahibi olarak devletin temsilcileri olan kaymakam, kadı, müfti gibi görevlileri kendi etkisi altına aldığı, şeriyeye sicil kayıtlarına yansıyan kayıtlardan istidlal edilmektedir. Bununla beraber onun bu nüfuz ve baskısından rahatsızlık duyan tüccar, kayıkçı ve sairleri, yeni idarenin kendilerine verdiği rahatlıkla, ona karşı direnmeye ve şikâyetle bulunmaya başladılar. Başlangıçta kendisine karşı tepkileri mahalli idareciler ve Trabzon valileri vasıtasıyla rahatlıkla önleyen Emin Ağa'nın bu durumu giderek sarsıldı ve nihayet hadise 1843'te iyice açığa çıktı. Şikâyetçiler, şikâyetlerine vilayetten bir cevap alamayınca, durumu İstanbul'a intikal ettirdiler.

Emin Ağa hakkındaki şikâyetler, onun kaza halkının mallarını yağmaladığı, bazı kimseleri katlettiği konularında yoğunlaşmıştı. Özellikle kaza sakinlerinden Topçu çavuşu Abdi Ağa'nın kayınvalidesini bıçakla darbedip öldürdüğü iddiası ön plana çıkmış bulunuyordu. Bunun yanısıra lehinde ve aleyhinde olmak üzere Meclis-i Vâlâ'ya toplu müracaatlar da yapılmış ve mazharlar sunulmuştu. Aleyhinde olanlar içinde Tirebolu şehir halkının eşrafı, uleması, köyler ahali ve madenci ustaları da vardı. İleri gelenlerden Nakibüleşraf Salih Efendi, Salih Kaptan, Zaim Kaptan, Abdi Çavuş, Domaçoğlu Ömer Kaptan, Ali Kaptan, Emin Kaptan'ında aralarında bulunduğu 49 kişi onun aleyhinde müracaatta bulunmuşlardı. Bunlar önce Trabzon valisine gittiklerini, oradan bir netice alamayınca İstanbul'a başvurduklarını; Emin Ağa'nın bir çok kimseyi öldürttüğünü belirterek, bunların bir listesini de sunmuşlardı. Listede eski hâkim İbrahim Efendi, Hacıoğlu İbrahim Ağa, Boynuyoğunlu Mehmed Ağa, Koçakoğlu Hasan, Çukur köyünden İmam Mehmedoğlu, Lagomcu Yani oğlu, Kırbaş bölükbaşı, Kesim Hasanoğlu, Papuçcuoğlu Ali, Kazakoğlu Mehmed, İlit köyünden Kör Halil, Genç Ali oğlu, Kurdoğlanoğlu'nun oğlu, Cimide köyünden Bekir, Çolak Hayta, Törnüklü Çitil İbrahim, Lahnas'tan Nebioğlu karısı, Yağlıdere'den Fatma, Kilyar'dan Rukiye, Abdi Çavuş'un kayınvalidesinin adları yer almaktaydı. Yine bazı haneleri yağmaladığı, hatta Tirebolu'da kadınlar hamamına girip içindekileri dışarı çıkardığı da iddia edilmekteydi. Ayrıca onun lehinde birçok mazharlar da İstanbul'a yollanmıştı. Bunlar ağalarından hoşnud olduklarını bildiriyorlardı ve 30 kişinin imzasını toplamışlardı. İçlerinde Tirebolu müftüsü Mehmed Efendi, Karahasanoğlu Salih Kaptan, Berber Memişoğlu, Ömer Kaptan, Küçükömeroğlu Hafız Kaptan, Şehsuvaroğlu İbrahim Ağa gibi önde gelen zevat da vardı. Bunun dışında çoğu Rum asıllı madenci ustaları ve ırgadlarının oluşturduğu 61 kişi de, ağalarından razı olduklarını, onun iftiraya uğra-

dığını, şikâyetçi olanların ekserisinin gemi kaptanları olduğunu, sermayeli, zengin kimseler olup gazez ettiklerini ve bu kendi gemilerine iş bulmak için böyle bir yola başvurduklarını belirten mazharlar göndermişlerdi. Gelen diğer lehte beyanları havi mazharlarda imza sahiplerinin sayısı 116'yı bulmuştu. Fakat sonradan Lahnas ve Espiye madenlerinde çalışan bazı ustabaşları ve madenciler, maden müdürü Emin Ağa'nın zulmünden bahsedip kendilerinden zorla mühürlerini aldığını, kendi lehindeki mazharlara adlarını yazarak bu mühürleri bastığını, gerçekte durumun böyle olmadığını, kendilerinin rızalarının bulunmadığını bildirmekten de çekinmemişlerdi²⁵.

Dava Tirebolu halkını adeta ikiye ayırdı; şikâyetçiler bizzat İstanbul'a giderek Emin Ağa'nın Meclis-i Vâlâ'da muhakemesini sağladılar. Meclis konuyu enine boyuna görüştü. Trabzon valisinden de bilgi aldı, Emin Ağa'nın İstanbul'a sevkini istedi. Vali Abdullah Paşa cevabında, Emin Ağa'nın Doğu hududunun istihkamı için Erzurum'a gönderilen, ancak buraya gitmeyip firar eden Of ve Sürmene kazasından bazı kimseleri takibiyle ve "yerli yerine ihrac" etmekle vazifelendirildiğini, vaki istek üzere derhal çağrıldığını belirtmiş, bu arada da Tirebolu ve civarından 150'den fazla adamın vilayete gelerek Ağa'nın hüsni haline dair mazhar verdiklerini, onun kanuna mugayir herhangi bir hareketinin görülmediğini yazmış, ancak tevkif edilmesi veya İstanbul'a sevkinden hangisi istenirse yerine getirileceğini beyan etmiştir. Meclis-i Vâlâ'nın konuyla ilgili mazbatasında, onun ahaliden cebren kendi lehinde yazılar aldığı, kendi ağzından mektuplar yazdırdığı hususu üzerinde durulduktan sonra Ağa'nın oğlu Abdülhalim'in şikâyetçilerin gelip-gitmesini önlemek için yollara adamlar koydurduğu bilgisi de eklenmiş, dolayısıyla bütün bu gelen lehte, aleyhte mazharların doğruluğu şüpheli görülmekle birlikte, Emin Ağa'nın da öyle pek "sağlam ayakkabı" olmadığı kanaatinin oluştuğu belirtilmiştir.

Bu mülahazalarla meclis Ağa'nın İstanbul'a celbinde mahzur görerek ve o taraflarda büyük bir problem çıkabileceği endişesiyle merkezden birinin durumu tahkik için gönderilmesi kararını aldı. Bunun üzerine şikâyetçiler tekrar meclise davet edilerek konunun mahallinde halledilmesi için ikna edilmeye çalışıldı. Fakat müşterekler bunun sağlıklı bir karara varılmasını sağlamayacağını, davanın yerinde görülmesinin mümkün olamayacağını, onun zulmünü sürdürdüğünü, etkisinin ve gücünün çok olduğunu, rahatça kendi

²⁵BA, Meclis-i Vâlâ, nr.932 (26 Safer 1259 / 28 Mart 1843)

lehine 200 kadar "şahid-i zor" bulabileceğini, zaten mahallinde halledilmediği için 300 kişinin İstanbul'a geldiğini, şayet davaları burada görülmezse ve karar alınıp cebren geri gönderilirlerse, kendilerini yolda denize atacaklarını dahi söyleyerek teklifi reddettiler. Bu arada da İstanbul'a şikâyete giden birinin 14 yaşındaki oğlunun Ağa'nın adamlarınca dövüldüğünü, geride kalan ailelerine türlü baskılar yapıldığını, evlerinin taşlandığını da belirtmekten geri durmadılar. Onların bu ısrarlı tutumu üzerine olaya doğrudan taraf olmayan ve o sıralarda İstanbul'da bulunan tüccarın dinlenmesi kararı alındı. Trabzon tüccarından olup şehirde bulunan biri, bu mevzu ile alakalı bazı şeyler duyduğunu, fakat kesin bir kanaata sahip olmadığını belirtti. Ayrıca beş-altı kişi daha bu tüccar gibi beyanda bulundu. Esnaf şeyhi ise, Emin Ağa'yı öven bir konuşma yaptı, onun fakara babası olduğunu, ona buna gemi verdiğini söyledi. Bunun üzerine kendisine İstanbul'a hangi maksatla geldiği soruldu. O da Emin Ağa'nın bazı işlerini takip etmek için burada bulunduğunu ifade edince, söylediklerine itibar edilmedi ve şikâyetçiler meclise çağrılarak yeniden dinlendi. Ardından da oturum talik edildi.

Daha sonra alınan karar gereği 23 Safer 1259 (26 Mart 1843) tarihli irade ile İran murahhası Enveri Efendi'ye ilave bir görev verilerek , Trabzon'a vardığında durumu tahkik etmesi istendi. Enveri Efendi Trabzon'a geldiğinde hakikata aşına olup Emin Ağa'yı İstanbul'a yolladı. Aleyhinde olanlarla yüzleştirildi ve dava görüldü. Bunun sonucu hazırlanan mazbata 5 Cemaziyelevvel'de (4 Mayıs) mecliste okundu. Buna göre, suçlamalar ispat edilemediği için Emin Ağa hakkında bir işlem yapmak lazım gelmediği ve anlaşmazlığın lafzi hükümde kaldığı, aleyhinde olanların ifadelerinin sıhhatine güvenilemeyeceği belirtildi. Ağa'nın da kendi aleyhinde şikâyette bulunanlara ilerde bir kötülük yapmasının muhtemel olduğu, bu sebeple görevinde kalması durumunda daha büyük olayların çıkabileceğinin göz ardı edilmemesi gerektiği, dolayısıyla azlinin uygun bulunduğu ; ancak Trabzon valisinin azil yüzünden vaki olabilecek hadiselerden çekindiği, bu yüzden azil kararının ertelenip mesuliyetin valiye bırakılmasının yerinde olacağı ifade edildi²⁶.

Herhangi bir sonuca ulaşmadığı anlaşılan davanın ardından Emin Ağa bir süre görevden el çekirildikten sonra Canikli Osman Paşa'nın tavassutuyla 1845'te Şarkikarahisar kaymakamlığına nakledildi. Ancak burada da 16 Şaban 1264'de (18 Ağustos 1848) Karahisarışarki Tanzimat düzenlemelerine

²⁶ BA, Meclis-i Vâlâ, nr.963 (19 Cemaziyelevvel 1259/ 18 Mayıs 1843)

dahil olduğu halde, Emin Ağa'nın eski usulden ayrılmadığı yolunda gelen şikâyetler gerekçe gösterilerek ve "usul-i cedîde-i Tanzimâta pek de vukufu olamayacağı" belirtilerek görevden alınması istendi²⁷. Takriben bir yıl sonra da 23 Ramazan 1265 (12 Ağustos 1849) tarihli Trabzon valisine gönderilen bir emirle azledildi²⁸. Bu karara Emin Ağa'nın ne gibi bir tepkisi olduğu hakkında herhangi bir kayıt yoktur. Ancak azil kararından hemen sonra 1849 sonunda Karahisarşarki'de vefat ettiği bilinmektedir²⁹. Bazı kaynaklarda onun Kaymakamlık görevini sürdürürken zehirlenerek öldürüldüğü belirtilmektedir. Onun vefatından sonra oğlu Abdülhalim Ağa babasının yerini aldıysa da âilenin artık eski nüfuzu pek kalmamıştı.

Trabzon'da, Giresun'da, Tirebolu'da ve bölgede bir çok imar hareketinde bulunduğu da dikkati çeken, Tirebolu'nun bugünkü vasfını kazanmasında bir bakıma rol oynayan Kethudazâde Emin Ağa³⁰, bulunduğu bölgede Tanzimat devrine uymayan eski usul bir idareci olarak klasik âyân tipinin belki de son örneği olmuştur. Bugün bölgedeki diğer namlı âyânın adları unutulduğu halde Kethudazâde Emin Ağa'ya ait hikâyelerin yöre halkının hatıralarında hâlâ varlığını sürdürmesi, hakkındaki rivayetlerin canlılığını koruması, etki ve nüfuzunun bir göstergesi olduğu gibi menkıbevi bir şahsiyet haline geldiğini de ortaya koymaktadır.

²⁷BA, Cevdet-Dahiliye, nr.4011.

²⁸BA, A.MKT.MVL, nr.17/84.

²⁹Mezarının Karahisar'da bir ilkokulun bahçesinde kaldığı, sonradan sökülüp taşının belediye'nin arkasındaki yolun üzerine atıldığı tesbit edilmiştir. (T.Okutan, *Şebinkarahisar ve Giresun*, Giresun 1949, s.176). Bugün bu taşın var olup olmadığı bilinmemektedir.

³⁰Tirebolu'da Çarşıbaşı mahalesinde bir cami, hamam ve çeşmeler bina ettirdiği ve bunlara vakıflar bağladığı (BA,Cevdet-Evkaf, nr.1241), Trabzon'da bile bir çeşme inşa ettirdiği (1252 tarihli kitabesi bulunan bu çeşme için bk.M.Yüksel, *Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeleri*, İstanbul 1991, I,150), ayrıca Tirebolu ve Espiye'yi içerilere bağlayan yolları tamir ettirdiği dereler üzerine kemerli köprüler yaptırdığı bilinmektedir.

E k l e r

Trabzon Vâlisine, Mâliye Nezâretine,

Karahisar-ı Şarki Kaymakamı Kethudazâde Emin Ağa hakkında vuku'bulan /iştikâya mebni azliyle yerine Ma'den-i humâyûn müdiri Mehmed Emin Ağa'nın nasbı husûsuna emr ü fermân-ı ma'delet-nişân-ı cenâb-ı mülûkâne müte'allik buyrulmağın mantuk-ı âlisi vechile hazînece icrâ-yı icâbına ve ifâ-yı hüsn-i hizmet ve hareket etmek üzere emsâli misillü mûmâileyhe dahi tenbihât-ı lâzime icrâsına;himmet buyrula deyü/ iştikâ ve inhâya mebni gönderilen isti'lâmnâme-i senâverinin vusûliyle vuku'bulan iştikâ Müfti Ahmed Efendi ve Nüfus nâzırı İsmail Efendi ile a'zâdan Hacı Hâfız Efendi'nin ifsâdından neş'et etmiş ve ahâli-i re'âyâ dahi ağa-yı mûmâileyhden hoşnud bulunmuş olduğu ifâdesine dâir Defterdar Efendi ile müştereken tevârüd eden cevâbnâme-i behiyyeleri ve mahzar meclis-i vâlâya verilerek mûmâileyhin uygunsuzluğu mukaddem taraf-ı atûfânelerinden dahi iş'âr olunmuşken mu'ahharen bu vechile cevâb yazılmasında mübâyenet görünüp ma'hâzâ mûmâileyh Kethudâzâde Emin Ağa'nın hâl ve keyfiyeti buraca dahi ma'lûm olmasıyla ba'de-ezîn zikr olunan kaymakamlıkta bekası olamayacağından azliyle Trabzon'da tavkif ve yerine Ma'den-i humâyûn müdiri sâbık Mehmed Emin Ağa'nın ta'yîn kılınması tensib ve hâkipây-ı humâyûn-ı hazret-i şâhânedan istizân olunarak irâde-i isâbet-âde-i cenâb-ı mülûkâne dahi bu merkezde müte'allik buyrulmuş ve mücebince icbâbı icrâ kılınmış olmağın mantuk-ı münîfi üzere oraca icrâ-yı iktizâsına himmet buyrulması siyâkında şukka.

Fî 23 Ramazan sene 1265 (BA, A.MKT. MVL, nr.17 / 84)

II

Me'mûriyetle Trabzon dâhilinde bulunan Muhsin Efendi'ye

Karahisar-ı Şarki sancağı bu sene-i mübârekede dâire-i Tanzîmâta idhâl olunmuş ise de kaymakamı bulunan Kethudâzâde Emin Ağa usûl-i sâbikasını terk etmeyerek zulm u te'addiyâta ibtidâr etmekde olduğundan Trabzon vâlisi atûfetlü paşa hazretlerine ifâde-i hâl eylemişler ise de isga olunmadığı beyânıyla livâ-i mezbûra usûl-i Tanzîmâta vâkîf bir kaymakam ta'yîni husûsu ahâli tarafından rikâb-ı humâyûn-ı hazret-i şâhâneye arzuhâl takdîmiyle istihâm olunduğundan keyfiyet Meclis-i vâlâya lede'l-havâle ahâli-i merkumenin

ifâdâtu mukarin-i sıhhat olduğu hâlde bi'l-vucûh rızâ-yı ma' delet irtizâ-yı hazret-i mülûkânenin hilâfı olup ancak bu Kethudâzâde'nin usûl-i cedîde-i Tanzîmâta pek de vukufu olamayacağı cihetle hakkında isnâd olunan şeylerin cümlesi bî-esâs olmamak ihtimâli dahi var ise de ashâb-ı arzuhâlin kavli mücerrediyile kable't-tahkik tebdîli dahi ma' delet-i seniyyeye elvermeyeceğinden ve zât-ı şerîfiniz dahi ol havâlice bu makule mevâddın taharrî ve tecessüsüne me'mûriyet-i mahsûsası olduğu ecilden bu husûsun dahi erbâb-ı vukufdan tahkik ve istiknâhile izâhen iş'ar olunması husûsunun taraf-ı sa'âdetinize havâlesi tensîb olunarak bi'l-istîzân irâde-i ma' delet-âde-i cenâb-ı mülûkânenin ol merkezde müte'allik ve şeref-sudûr buyrulmuş olmağla emr ü fermân hazret-i pâdişâhî ve dirâyet ve rü'yetiniz iktizâsı üzere îcâb-ı hâlin icrâsıyla hakikat-i hâlin serî'an iş'ârı husûsuna himmet eylemeniz sıyâkında şukka.

Fî 16 Şaban sene 1264. Kayd-şüd. (BA, Cevdet-Dahiliye, nr.4011).

III

Devletlü, inâyetlü, merhametlü, veliyyü'n-ni'am-ı âlem kesîrû'l-lutf ve'l-kerem efendim, sultanım hazretleri devlet-i ebedî ve sa'âdet-i sermedî ile sağ olsun.

Cenâb-ı âferinende-i kârhâne-i kâinât azze şânehu inâyetlü efendimin vucûd-ı behbûd-ı cihân-sûd-ı bi-hemtâların girdişi gerdûn cihân ve cümbüş-i nâ-hemvâre-i deverândan masûn ve mahfûz eyleyüp sâye-i inâyet-vâye-i merhamet-mâyelerin cemî' hâcet-mendân ve bi-tahassus bu bende-i şâkirü'l-ih-sânları üzerinde dâyim ve sebât-nümûn eyleye âmin bi-hürmeti'n-nebiyi'l-emîn çâker-i dirîne ve abd-i müstedimleri öteden berü âyât-ı süreyyâ-nisâblarının halka-begüş-i şâkirü'n-nevâziş ve iltifâtlarından ve nice nice inâyet ve keremlerine mazhariyetle çerâğ-ı hâss-ı bâhirü'l-ih-tisâslarından olduğuma binâ'en leyâlî ve eshâr vaz'-ı cebîn -i rukıyyet-birle tezâyüd-i ömr ü devlet ve tevkir-i şân u şöhretleri da'âvâtına müdâvemmet üzre olduğumu arz ve inbâya dîde-rûz-ı fırsat iken bu def'a bi'l-yümn ve'l-ikbâl seyfiyye-i şerîfleri haberi resîde-i sâmi'a-i teberrükü oldukda hâsıl olan sürûr-ı nâ-mahsûr havsala-i silk-i sûtûrdan dûr olmuşdur, inâyetkârâ-i veliyyü'n-ni'amânîde nevâzâ efendim sultanım hazretleri bu sâl-i meyâmîn-iştimâlde uhde-i çâkeriye ihâle buyrulan Gümüşhâne emâneti ve tevâbi'i mukata'asının idâre ve rü'yeti zımında Gümüşhâne'ye lede'l-vusûl ber-vefk-i matlûb-ı hazret-i tâcdârî germiyyet-i i'mâl-i ma'âdin ve istirahat-ı fukara-i ra'ıyyet vesâiline alâ-kadri't-tâkat teşmîr-sâk-ı gayret ve ihtimâmında eğerçe kusûr olunmayup lâkin mukata'a-i mezbûre etrâf derebeylerinin dest-i tasallutundan hâlî olmayup ve bi-tahsîs hâlâ Ton-

ya'da sâkin Hacı Sâlihoğlu nâm şakavet-pîşe ve Tirebolu'da Kethudâzâdeler Giresun dizdarı Ali Ağa'ya istinâden yek-dil ve yek-cihet olarak mukata'a-i mezbûre kurâsına ve re'âyâsına zulm ü te'addileri hadden bîrûn ve kıyâsdan efzûn ve hattâ cânib-i beytü'l-mâl-ı müslümînin ve idrâk-ı cesîme-i mukayyed-bihâsından olan ma'âdin-i humâyûnun iki seneden berü bi'l-küllîye ibtâlîne bâdî olduklarından kat'ü'n-nazar bu def'a iki bin gurus mâl ve on bin gurus mu'accele ile müceddeden Gümüşhâne'ye rabt ve ilhâk olunan Tirebolu kazâsına Kethudâzâdeler Dizdar Ali Ağa'ya istinâden itâlî-i dest-i te'addî ve Tirebolu kazâsını beher hâl bizlere ihâle idesin deyü merâklarını icrâ dâ'iyesiyle cebr ve ilhâh ve her çend taraf-ı kullarından nush u pend oldukca bir dürlü kârgir olmayup zulm ü te'addilerini hadden efzûn ve nefsâniyet icrâsıyla kazâ-i mezbûrun ihtilâlîne bâdî ve mukata'at-ı mîriyeden olan kazâyı hod be-hod zabt ederim da'vâsıyla muhârebeye âgâz ve el-yevm matlûb buyulan mâl-ı mîrî ve mu'acceleği tevzî' ve taksîme ve tahsîline mümâne'at ve bu takrîb derûn-ı kazâda olan sekiz aded nühâs me'âdininin sed ve ta'tîline sebeb-i müstakil olduklarını ve hâlâ Tirebolu'ya voyvoda nasb olunan Süleyman Ağa bi'l-cümle ahâli-i kazâ ve ihtiyârân ve fukarânın iltimâslarıyla olup her vechile voyvodalığından hoşnud ve râzî ve mâl-ı mîrînin edâsına müte'ahhid olduklarını mübeyyin verdikleri arz ve mahzar taraf-ı Devlet-i aliyyeye irsâl olunmuş olduğu ve Dizdar Ağa kazâ-yı aharda olup Tirebolu'ya müdâhalesi çendân müdâhalesi lâzım değil iken mahzâ nefsâniyyet dâ'iyesine düşüp Kethudâzâdeleri tahrîk ile Tirebolu kazâsının ihtilâlî ancak Kethudâzâdeler ifsâdından idüğü ve şaki-i merkumlar mütenebbih olmadıkça Gümüşhâne mukata'ası bi'l-küllîye harâb ve nefs-i mukata'aya istîlâları emr-i muhakkak olduğu ve el-hâletü hâzihî Hacı Sâlihoğlu nâm şakinin Gümüşhâne kurâsına ve Kethudâzâdelerin Dizdar Ağa'ya istinâden Tirebolu kazâsına hilâf-ı fermân-ı âlî ve mugayir-i rızâ-yı hazret-i pâdişâhî olan zulm ü te'addilerinden cümle ahâli-i fukarâ perâkende ve perişân ve bâkileri dahi müntehi-i terk-i evtân olup ve matlûb buyrulan mâl-ı mîrî tahsilden kaldığı her ne kadar meczûm ise dahi zât-ı Hayderî sıfatlarının bu havâliye teşriflerini gerek kulları ve gerek fukarâ haklarında mahzâ inâyet ve mukarin-i tevfik-i cenâb-ı ahdes idüğü cây-ı eşkâl olmayup bundan akdemce Gümüşhâne'ye vurûdumda şaki-i mezbûrların zulm ü te'addilerinden zebûn ve nâtuvân olan fukarâ ve zu'afâyı dest-i zulmünden halâs olmak için etrâf voyvodaları ve ahâli-i Gümüşhâne ve ulemâ ve sulehâ ve re'âyâ vü berâyâ istîrhâm ve hâl-i pür-melâllerini bir kıt'a mahzarlarıyla der-i adâlet-karâra ifâde ve inhâ ve şaki-i merkumların tertûb-i cezâlarını istid'â etmiş olmalarıyla iktizâ eden emr-i şerîfin karîben vürûdu me'mûl olduğu ve Gümüşhâne mukata'ası re'âyâsı ve ma'denciyanın her vechile himâyet ve sıyânetleri Trabzon ve Erzurum vâlileri efendilerimizin inzimâm-ı himmetlerine ihâle ile müte'âkıben

evâmir-i aliyye vürûd ve ez-kadîm ümenâ kullarının tahîr ve yâverleri ve her husûsta mu'în ve müstenidleri müşârûn-ileyh efendilerimiz idüğü ve şaki-i merkumların bi'l-cümle harekât ve etvârları ve sâ'î oldukları hükkâma adem-i inkıyâd ve evâmir-i âlîşânın hilâfî olup ol takdirce şaki-i merkumların ol makule harekâtlarına rızâ-yı aliyyeleri olmayup beher-hâl te'dîblerine inâyet buyuracakları her ne kadar ma'lûm-ı bendegânem ise de vehle-i ulâda ifâde ve i'lâm vâcibe-i dest-i ubûdiyetim olmağla ser-eşkiyâ olan Hacı Sâlihoğlu nâm şakinin tertîb-i cezâsını mütesellimleri Süleyman Paşa dâ'ilerine ihâle ve Dizdâr Ağa ve Kethudâzâdeler ve Hacı Alioğlu ve sâir sâ'î-i bi'l-fesâd olanlara buyuruldu-ı âlîleriyle te'kîd ve ma'âdin-i humâyûnlara ve fukarâyâ tasaddî eyledikleri hasâretten kefi yed eylemelerini tenbîh ve teşdîde inâyet buyurmaları temennâsıyla arzuhâl-i re'fet-meâl tahrîr ve hezâr şerm ve hicâb ile takdîm -i hâkipâyı inâyet-masîrleri kılındı, inşaallahu te'âlâ lede'l-es'adi'l-vusûl manzûr-ı ayn-i inâyet ve karîn-i muhât-ı ilm-i devletleri buyruldukda cânib-i mukata'ayı sıyânet ve vedî'atullah olan fukarâyı ra'ıyyeti himâyet zımında ser-eşkiyâ olan Hacı Sâlihoğlu'nun tertîb-i cezâsı mütesellimlerine ihâle ve Dizdâr Ağa ve Kethudâzâdeler ve Hacı Alioğlu ve sâir havâdarlarına buyruldu-i âlîleriyle te'kîd ve ma'âdin-i humâyûnlara ve Tirebolu kazâsına tasaddî eyledikleri hasâretten kefi yed eylemeleri tenbîh ve teşdîd-birle bu takrîb Gümüşhâne mukata'asını o makule derebeyleri ve zorbaların dest-i zulm ü te'addîlerinden tahlîse inâyet buyurmaları bâbında emr ü fermân lutf u ihsân devletlü inâyetlü merhametlü veliyyü'n-ni'am-ı âlem kenîzü'l-lutf ve'l-kerem sultanım hazretlerindir.

Bende-i muhtâc Mehmed emîn-i Gümüşhâne (BA, Cevdet-Maliye, nr.23600).

IV

Seniyyü'l-himemâ, kerîmü's-şiyamâ , devletlü, inâyetlü, âufetlü efendim hazretleri,

Tirebolu voyvodası Kethudâzâde Emin Ağa ve Bafra a'yânı Ahmed Bey kullarının kapucubaşılık rütbesiyle bekâm buyrulması iltimâsına dâir atûfetlü Trabzon vâlisi hazretlerinin vürûd etmiş olan bir kıt'a kaimesi manzûr-ı ma'âli-mevfûr-ı hazret-i şâhâne buyrulmak için irsâl-i sûy-ı sâmilere kılındı. Sûret-i inhâya nazaran mûmâ-ileyh Ahmed Bey müşârûn-ileyhin damadı ve diğeri mesbûkü'l-hidme ve emekdâr bulunması cihetleriyle is'âf-ı iltimâsı hakkında ne vechile irâde-i seniyye-i hazret-i mülûkâne müte'allik buyrulur ise iş'ârî menût-ı himmet-i behiyyeleridir efendim.

Devletlü inâyetlü, âufetlü, übbehtlü , re'fetlü veliyyü'n-ni'am, kesîrül-kerem efendim hazretleri,

Hâme-pîra-yı ta'zîm olan işbu tezkere-i seniyyeleriyle müşârün-ileyh hazretlerinin zikr olunan kaimesi mübârek ve mu'alla atabe-i ulyâ-yı sipihr-i'tilâ-yı hazret-i cihândârîye arz ve takdîm-i meşmûl-nazar-ı mekârim-eser-i cenâb-ı pâdişâhî buyrularak istîzân ve iltimâs olunduğu vechile mûmâ-ileyhümâyâ kapucubaşılık rütbesi ihsân-ı hümâyûn-ı şâhâne buyrulmuş ve zikr olunan kaimeme leffen i'âde-i hâkipây-ı âlileri kılınmış olmağla ol vechile icrâ-yı iktizâsı bâbında emr ü fermân hazret-i men-lehül-emrindir. (BA, HH, 35680) .

V

Seniyyül-himemâ, kerîmü's-şiyemâ, devletlü, inâyetlü, âufetlü, übbehtlü efendim hazretleri

Ma'lûm-ı âlî buyrulduğu üzere Dergâh-ı âlî kapucubaşlarından Tirebolu a'yânı Kethudâzâde Emîn Ağa'nın hakkında mukaddemce vuku'bulan iştikâyâ ve ağa-yı mûmâ-ileyhin li-eclî'l-muhâkeme Dersa'adet'e celb ve ihzârî emrinde mütâlâ'a kılınan mehâzir-i mahalliyeye nazaran hakikat-i mâddenin bi'l-etrâf istilâ' ve tedkikiyle mevki'ce bir gûne mahzûr olmadığı hâlde mûmâ-ileyhin Dersa'adet'e irsâl ve tisyâr ve sıhhat-i keyfiyyetin bu tarafa beyân ve iş'ar olunması meclis-i vâlâ ve umûmî karârı ve ol bâbda müte'allik ve şeref-sudûr buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihândârî mücebince İnan muhahhası sa'adetlü Enverî Efendi hazretlerine ilâve-i me'mûriyet kılınmış idi. Karâr-ı mezkûr iktizâsı vechile efendi-i müşârün-ileyh Trabzon'a vusûlünde istiknâh-ı hakikat-i mâdde ederek ağa-yı mûmâ-ileyhi bi't-te'mîn Dersa'adet'e ba's ü tesyîr etmiş ve mûmâ-ileyh hakkında ne sûretle hüsni-şehâdet olduğunu yazup bildirmiş ve husûs-ı mezbûra dâir Trabzon vâlisi atûfetlü Abdullah Paşa hazretleri cânibinden dahi çend kıt'a tahrîrât gelmiş olduğundan icâbının icrâsiyçün evrâk-ı vâride meclis-i vâlâ-yı mezkûra havâle ve i'tâ birle Tirebolu ahâlisinden el-hâletü hâzihî Dersa'adet'te bulunarak ağa-yı mûmâ-ileyhin aleyhinde ve lehinde olan eşhâs ve ağa-yı mûmâ-ileyh meclis-i vâlâ-yı mezkûra celb ile bi'l-muvâcehe tarafeyn istintâk ve mucâvebe ve hukuka mütedâir da'vâ-yı şer'î şerife bi'l-havâle rü'yet ve murâfa' olmağla anın üzerine kaleme alınup işbu şehri cumâdelûlânın beşinci cum'aertesî günü meclis-i umûmîde kırâ'et olunan bir kıt'a mazbata-i mufassalada ağa-yı mûmâ-ileyhden iddî'â kılınan hukuk-ı şer'iyyeden dolayı bir şey lâzım gel-

mediği misillü mevâdd-ı sâire hakkında dahi cezmen ve yakinen hükm tertüb edemeyüp maslahat kıl ü kalde ve nizâ-ı lafzî hükmünde kalmış ve her çend aleyhinde bulunan kesânın ifâdât-ı vâkı'asının tamâmı tamâmıyla sıhhatine i'timâd olunamayacağı gibi ağa-yı mûmâ-ileyhin lehinde olanların hüsn-i şe-hâdetlerine dahi i'tibâr olunmak icâb etmeyeceği bedihiyâtdan bulunmuş ise de ahâli-i merkume mâl ve cân ve ırz husûslarında ağa-yı mûmâ-ileyhden emîn olmadıklarını be-tekrâr ifâde ve tezkâr etmeleriyle ba'de-ezîn kendüsünün orada ibkası takdîrinde hakkında iştikâ edenlere her ne kadar mûmâ-ileyh mukabele kaydında olsa bile merkumlar emîn olamayarak müştekilerin cümlesi ve belki akrabâ vü ta'allûkatı havf ü haşyete dũçâr olacağına ve bu hâlde melhûz olan mazarratın def'i lehinde olanların nev'imâ hoşnuzsuzluğunu mûcib görünüp ancak def-i mazarrat celb-i menfa'atten mukaddem ve ehemm olmak cihetiyle bundan böyle ağa-yı mûmâ-ileyhin a'yânlıkda bekası uyamayacağına mebnî azliyle yerine ahar münâsibinin nasb u ta'yîni husûsunun vâli-i müşârün-ileyhe iş'ârı tensîb ve icâbının meclis-i umûmîde dahi bi'l-müzâkere ana göre icrâsı tezekkür ve istizân olunmuş ve sûret-i hâle ve tahkikat-ı vâkı'aya ve ağa-yı mûmâ-ileyhin vuku'bulan murâfa'a ve muhâkemesine nazaran hakkında şer'en ve kanunen bir şey tahakkuk ve tebeyyün etmemek ve mâdâmki şikâyat-ı vâkı'aya bir güne hükm terettüb etmeyerek nizâ-ı lafzî hükmünde kaldığından bu hâlde ağa-yı mûmâ-ileyhin azl ve tebdîli usûl-i hakkaniyet ve ma'delet-i seniyyeye menâfi ve mugayir ve ba'zı mer-tebe mahzûru müstelzem olacağı bedihî ve bâhir olmak mülâbesesiyle mûmâ-ileyhin azl ve tebdilinden sarf-ı nazarla bundan böyle ahâli ve zirdestân haklarında bir güne zulm u te'addîsi vuku'bulur ve istima' olunur ise kendüsü vâli bulunduğundan mes'ûliyeti tarafına âid ve râci' olacağına icâbı vechile vâli-i müşârün-ileyhe yazılması meclis-i umûmîde bi't-tensîb meşmûl-i nigâh-ı âli buyrulmak için zikr olunan mazbata ve evrâk-ı sâire sû-i sâmilelerine gönderilmiş olmağla husûs-ı mezbûr hakkında her ne sûretle emr ü irâde-i kerâmet-âde-i hazret-i mülûkâne isâbet-efzâ-yı sunûh ve sudûr buyrulur ise ana göre icrâ-yı iktizâsına ibtidâr olunacağı beyânıyla tezkere-i senâ-beri terkîm kılındı efendim.

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Enmile-zib-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleriyle zikr olunan mazbata ve evrak-ı sâire meşmûl-i nigâh-ı ma'âlî iktinâh-ı hazret-i şâhâne buyrulmuştur. Sûret-i hâle nazaran ağa-yı mûmâ-ileyh hakkında şer'an ve kanûnen bir şey tahakkuk etmeyerek şikâyet-i vâkı'a nizâ-ı lafzî hük-

münde kalmış olmasıyla bu hâlde azl ve tebdili vâkı'a usûl-i hakkaniyet ve ma'delet-i seniyyeye mugayir olacağından meclisce tensîb ve istizân olunduğu üzere mûmâ-ileyhin azl ve tebdilinden sarf-ı nazarla sûret-i meşrûhanın icâbı vechile vâli-i müşârün-ileyh hazretlerine yazılması müte'allik ve şeref-sudûr buyrulan emr ü irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne muktezâ-yı münîfinden bulunmuş ve mazbata ve evrâk-ı merkume yine savb-ı savâb-nümâ-yı âsafânelerine i'âde ve tisyâr kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir. (BA, İrade, Meclis-i vâlâ, nr.963) .

VI

Haleb ve Şam ve Adana ve Malatya ve Ayıntab ve Tokad câniblerinden bu tarafda mevcûd vilâyet a'yânının ahvâl-i keyfiyyetine vâkıf bi-garez kimesneler ile istişâre olundukda her memleketde a'yândan dindâr ve müstakim ve mütemevvil bir adem mutlak ferâgatler ve düşen mahlûlâtları zabt u rabt ve nezâret edüp ve gerek ferâgat ve gerek mahlûl vâkı' oldukda nâzır ta'yîn olunan kullarının dahi mührü olmadıkca kasr-ı yedlerine dahi i'tibâr olunmamak üzere ve ferâgatlerden şürût-ı sâbık üzere min-ba'd mirî için ve sâire için bir akçe alınmayup ancak mahlûl olan kurâ mâlikâne kurâ furûhtuna me'mûr olanlar anda oldukca yine anların ma'rifetiyle müzâyede olunup rağbât-ı nâs mûnkati' oldukdan sonra berâtu ihrâcı için arz vereler, kurâ fûrûhtuna me'mûr olanların me'mûriyeti tamâmından sonra vâkı' olan mahlûlâtü mültezimîn ve a'yân-ı vilâyet muvâcehelerinde nâzır olan kimesne müzâyede edüp ve karâr-dâde olduğu mu'accesin Âsitâne hazînesine teslim etmek şartıyla ve mültezimîn ve muhassıllara verilegelen mâl ve kalemiye dahi her ne ise mahlûl olan kurâda ma'lûmdur sıhhati üzere verilegelen maktû'ları ve kalemiyeleri dahi sıhhati üzere tasrîh edüp berâtu ihrâcı için yedine arz ve hüccet verilmek şartıyla ve mahlûlâtıdan nâzırın zamânından ne mîkdâr kurâ fûrûht olunur ise teslim-i hazîne olunacak mu'accesinden bin guruşda yirmi guruş nâzırın cihet-i ma'îşeti olmak üzere kurâyı alan kimesne yedinden ber-vech-i nakd nâzır olanlar alıkoyup ve verdiği arzda alıkoğun dahi şerh vermek üzere bâlâda defter olunan kulları nâzır ta'yîn olunup şürûtuyla başka başka ahkâmı yazılmak bâbında fermân devletlü ve sa'âdetlü sultanım hazretlerindir. (BA, MAD, nr.3423; 1108-1110 / 1696-1698).

